

Yûsuf Hâs Hâcib'den 999 Öğüt

KUTADGU BİLİG'DEN SEÇMELER

Hazırlayan
Yaşar Çağbayır

✕ @ f / otukennesriyat

YAYIN NU: 2254

EDEBÎ ESERLER: 1148

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-871-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ötügen

Dizgi-Tertip: Ötügen

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötügen Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yûsuf Hâs Hâcib: (1019-1077); Onuncu asırda Türkistan’da, başkenti Kâşgar olan ve İslam medeniyet dairesi içinde şekillenen, Türk kültürünün ateşini yakan Karahanlıların, bu çerağın tutuşmasından bir asır sonra Türk dili sahasında ortaya koydukları, Batı’da “prenslerin aynası”, İslami literatürde ise “nasihatü’l-mülûk” veya “siyasetname”, “pendname” gibi adlarla anılan türe dâhil edebileceğimiz büyük Türk eseri *Kutadgu Bilig*’in Balasagun doğumlu müellifidir.

Yûsuf Hâs Hâcib, Kâşgarlı Mahmud’un da mensup olduğu, bilhassa erken dönemlerdeki Arap ırkçılığı politikalarına tepki olarak doğup mevali denilen Arap olmayan unsurların devlet kademelerinde çeşitli görevler aldığı Abbasiler döneminde siyasi, fikrî ve edebî bir hareket olarak tebarüz eden ve Araplar dışındaki halkların üstünlüğü düşüncesini güden şuubiyenin mensubu bir şuubi olarak kabul edilir. Bunu, bilhassa Kâşgarlı Mahmud’un Türklüğün övücü olan sözlüğü *Divânu Lugâti’t-Türk*’te milletimizi ve dilimizi yücelten ifadelerinde görmekteyiz. Dolayısıyla her iki büyük Türkün Türk milliyetçiliği tarihinin en eski simalarından olduklarını söyleyebiliriz. Yûsuf Hâs Hâcib’in seçkin ve hatta zengin bir aileden geldiği, iyi bir eğitim gördüğü tahmin edilmektedir. Devrinin “erdemleri” olarak Arapçayı, Farsçayı, edebiyatlarına vâkıf olacak derecede öğrendiği, dönemin belli başlı bilimlerinden haberdar olduğu, yine o dönem insanları için aranan hünerlerden olan binicilik, dövüş sanatı, satranç gibi hünerlerde usta olduğu anlaşılmaktadır. *Kutadgu Bilig*, 1069-1070 yıllarında tamamlanıp Karahanlı hükümdarı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han’a sunulmuş ve kendisine “Hâs Hâcib” görev ve rütbesini kazandırmıştır.

Yaşar Çağbayır: 1945, Kocapınar (Denizli) doğumludur. Sırasıyla Kocapınar İlkokulu (1957), Acıpayam Ortaokulu (1960) ve Denizli Lisesini (1966) bitirdi. 1968 yılında Bursa Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümünden mezun oldu ve aynı yıl Konya Halkapınar Ortaokulunda öğretmenliğe başladı (1968). Denizli Ticaret Lisesi (1971-1972), Söke Ortaokulunda Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı öğretmenlikleri ve idarecilik yaptı (1972-1985). Bir süre öğretmenliğin yanı sıra Ortadoğu Amme İdaresi Sevk ve İdare Yüksek Okuluna devam etti,

(Kamu Yönetimi okudu, 1976-1980). Söke İlçe Millî Eğitim Şube Müdürlüğü görevinde bulundu (1985-1993). 1991 yılında AÜ Açık Öğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 1993 yılında Söke İlçe Millî Eğitim Müdürlüğündeki görevinden ayrıldı, bakanlık değiştirerek Tarım ve Orman Bakanlığında öğretmen olarak görev aldı. 1997 yılında Söke Ziraat Teknik Lisesi Edebiyat öğretmeni iken emekli oldu.

Emekli olduktan sonra yoğun bir çalışma ile daha önceden derlemesini yaptığı kelimeleri sözlük hâline getirdi. Tam on yıl sonra 246 bin kelimelik *Ötüken Türkçe Sözlük*, 2016'da da TİKA tarafından 316 bin kelimelik *Büyük Türkçe Sözlük*, Prestij Eserler arasında yayınmlandı. Ocak 2016'da Ötüken Neşriyat tarafından *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* ve ardından *Ötüken Türkçe Sözlük*'ün ikinci baskısı yayımlandı. Yazarın ayrıca İstiklal Marşı ve *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakayık* üzerine çalışmaları yanında *Yanık Çaydanlık* adlı bir hikâye kitabı ile *Zeybek Kaması Namudîğەر Yatağan* romanı yayınevimiz tarafından yayımlanmıştır. Atatürk'ün Söke'yi ziyaretlerini konu edinen *Hoş Gelişler Ola* adlı romanı Şafak Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Hâlen Söke'de yaşamakta, çalışmalarını evinde sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
1. İLK SÖZ	17
ALLAH'IN ADIYLA	17
KUTADGU BİLİĞ	17
2. İNSAN VE DAVRANIŞLARI	20
ACELECİLİK	20
AÇGÖZLÜLÜK	20
ÂDEMOĞLU	21
ADI (ÜNÜ) YAŞAMAK	21
AKRABALIK	22
ARZU-İSTEK-DİLEK	22
BABA NASİHATİ VE BABANIN RIZASINI ALMAK	23
BÜYÜK İŞLER	24
CESARET	24
CİMRİLİK - CÖMERTLİK	24
ÇIKARCILIK	25
EĞİTİM-ÖĞRETİM	25
DALGINLIK - AYMAZLIK - UYANIKLIK	28
GÖNÜL	29
GÖRÜNÜŞ	32
GÜLER YÜZ	33
GÜVEN VE GÜVENİLİR KİŞİ	34
HAYSİYET	35
HUZUR	35
İNSAN, İNSAN SEVGİSİ, İNSANIN DEĞERİ	36
KANAAT	39
KAVUŞMA	40
ÖFKE, ÖFKELİ İNSAN	40
RIZA	41
SEVGİ	41
TANIDIK	42
ÜMİT-KORKU	42

3. DEVLET-YÖNETİM.....	43
ADALET	43
ASKER - ORDU	43
BEY, BEYLİK, KAĞAN	44
DÜŞMAN	55
GÖREVLİLER	56
İHMALCİLİK.....	61
İSTEYEREK YAPILAN İŞ	61
İŞ - ÇALIŞMA.....	62
KALEM VE KILIÇ	63
PARANIN DEĞERİNİ KORUMAK.....	64
KUT (İLAHİ EGEMENLİK YETKİ VE GÜCÜ).....	64
TÖRE (YAZILI OLMAYAN ANAYASA)	65
 4. BİLGİ-BİLGİN-BİLGE	 68
BİLGİ	68
DANIŞMA.....	74
HESAP İŞLERİ	75
YAZI	77
YETENEKLERİN KEŞFİ	79
 5. AKIL	 80
AKIL, ZEKÂ VE ZEKÎ İNSAN	80
 6. AHLAK	 83
ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK	83
BÜYÜKLERE SAYGI	84
DOĞRULUK (Dürüstlük) - GERÇEKÇİLİK.....	84
EDEP (UTANMA, HAYÂ)	89
ERDEM	92
GURUR-KİBİR-BÜYÜKLENME.....	92
İKİYÜZLÜLÜK.....	94
İNATÇILIK.....	95
KABALIK ETMEK	95
KENDİNE HÂKİM OLMAK	96
KISKANÇLIK.....	99
KÖTÜLÜK, KÖTÜ KİŞİLER (HAINLER)	99
MAKAM HIRSI	102
MERHAMET	102
ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK	102
SABIR	103
SAYGI	103
SEBEP - İLLİYET- NEDENSELLİK.....	103

TEMİZLİK.....	104
YALAN, YALANCI, YALANCILIK.....	104
YUMUŞAK DİL VE YUMUŞAK HUY	105

7. İNANÇ	107
AF DİLEMEK.....	107
AHİRET	107
DİN-DÜNYA	108
GÜNAH, HARAM	110
HAYAT	110
HELAL	112
İBADET	113
İYİLİK	116
KULLUK	125
NİMET HAKKI	125
ÖLÜM	126
ŞÜKÜR (Nimetleri Paylaşmak)	127
TAKVA (SAKINMA-ÇEKİNME-KORUNMA).....	127
TANRI, TANRI’NİN YARDIMI	128
VAR OLMA-YOK OLMA.....	130
ZAHİTLİK (İNZİVAYA ÇEKİLME)	130

8. TOPLUM HAYATI	132
ALİŞVERİŞ	132
ARKADAŞ, ARKADAŞLIK	132
ÇALIŞMA, ÇALIŞANIN HAKKI	133
DİL - KONUŞMA.....	134
DÜNYA, DÜNYA HAYATI, DÜNYA MALI.....	139
EMEK.....	145
ESNAFLAR	146
EVLENME	147
GELİR GİDER (Harcama işleri)	150
GÜNLÜK HAYAT	150
HASTALIK-HEKİM	151
İÇKİ (ŞARAP)	152
KONUT YERİ	155
ORTAK İŞ	155
RÜŞVET	155
SAĞLIK - ESENLIK.....	155
SELAM, SELAMLAŞMA	156
SORMAK.....	157
SOYLULUK, SOYLU İNSAN.....	157
ŞAİR.....	157
VEFA, VEFASIZLIK	158

YABANCI, YABANCILIK.....	158
YAKINLIK-AKRABALIK.....	159
YAKINMA	159
ZİNA.....	159
ZİYAFET	159
9. DİĞER	162
AZGINLIK	162
DEĞERLİ VE DEĞERSİZ ŞEYLER	162
ESKİ - YENİ	162
HER ŞEYİN KARŞILIĞI	163
İHTİYAÇ.....	163
KARŞITLIKLAR.....	163
KISMET.....	164
NİMET-MİHNET	164
VÜCUT	164
YARAR-ZARAR.....	164
ZAMAN VE ZAMANI DEĞERLENDİRMEK	166
ZAHMET	166
KAYNAKÇA	168

ÖN SÖZ

Türk dili ve edebiyatı ile Türk kültür tarihinde köşebaşı teşkil eden *Kutadgu Bilig*, Balasagunlu Yûsuf Hâs Hâcib isimli bir Türk düşünür, edip ve devlet adamının eseridir. Ne yazık ki Yûsuf Hâs Hâcib hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Eserinin bir yerinde kitabı elli yaşlarında yazdığını ve bir başka beytinde de 1069/1070 yıllarında tamamladığını belirttiğine göre, doğum tarihi 1019/1020 olmalı diye tahmin yürütülmektedir. Ölüm tarihi ise bilinmemektedir. Bazı araştırmacılara göre 1077 dolaylarında vefat etmiştir. Balasagunlu Yûsuf, *Kutadgu Bilig*'i yazıp bitirdikten sonra Karahanlı Hakanı Kara Buğra Han'a sunmuştur. Eseri çok beğenen Hakan, ona başhaciplik (uluğ tayangu) ünvanını vererek sarayda görevlendirmiştir.

Kutadgu Bilig'in bugün için elimizde Viyana, Mısır ve Fergana nüshaları olmak üzere üç yazma nüshası bulunmaktadır. Reşid Rahmeti Arat, her üç nüshayı tenkitli yayımlamıştır. Arat'ın bu yayınına göre mevcut beyitlerin sayısı 6645'tir. Ancak Yûsuf Hâs Hâcib'e ait olmayan bir nesir, bir de manzum giriş eklenmiştir. Bu arada eldeki bu yazmalara göre bazı eksik kısımlar vardır. Bu eksik metinlere henüz ulaşılammıştır. Bu metinlere ulaşıldığı zaman elbette *Kutadgu Bilig*'in beyit sayısı artacaktır. Bilim âleminde bütün değerlendirmeler Arat'ın bu tenkitli metnindeki numaralamaya göre yapılmaktadır. Biz de aynı düzeni koruduk.

Bu seçmelerdeki öğütlerin çoğu özlü söz, özlü sözler de öğüt tarzındadır. Seçme 999 öğüdü 9 ayrı bölüm ve her bölümü kendi içinde (tematik) konulara ayırdık. Böylece yararlanılması kolaylaştırılmış oldu.

Bu öğütlerin çoğu bizzat Yûsuf Hâs Hâcib'e aittir. Diğer bir kısmı da onun kendi söyleyişi ile “filan der ki... dinle” veya “bir söz vardır” diye bizce malum olmayan kişilere ya da umuma ait olan öğütleri sunar. O, kendi sözünü söyledikten sonra buna destek ola-

1. İLK SÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
(Bağışlaması sonsuz ve kesintisiz Tañrı'nın adıyla)

ALLAH'IN ADIYLA

ﷻ001ﷻ bayat atı birle sözüg başladım
törütgen igidgen keçürgen idim [0124]

*Yaratan, yetiştiren (el-Rezzāk) ve göçüren Rabb'im Kadim Tañrı'nın adıyla
söze başladım.*

KUTADGU BİLİG

ﷻ002ﷻ ay ol bu kitābka qabūl bolduqı
bu türkler tilinde 'aceb kördüki [B-33]
'arabça tejikçe kitāblar öküş
biziñ tilimizçe bu yumğı ukuş [B-73]

*Ey bu kitabı kabul buyuran, böyle Türkçe yazılmış olağanüstü (bir eser) gör-
dün mü? Arapça, Farsça kitaplar çok. Bizim dilimizce en derli toplu akıl (ki-
tabı) budur.*

ﷻ003ﷻ kitāb atı urdum qutadğu bilig
qutaḡsu oqıǵlıqa tutsu elig [0350]
sözüm sözledim men bitidim bitig
sunup iki ajunrı tutğu elig [0351]

*Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum. Okuyana kutlu olsun ve ona yol göster-
sin. Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım. Bu kitap uzanıp her iki dünyayı
(birden) tutan bir eldir.*

2. İNSAN VE DAVRANIŞLARI

ACELECİLİK

۞011۞ kayu işke iṽse uzar kéç qalur
iṽe kılmış işler ökünçlüg bolur [0556]

Hangi işte acele edilirse o iş uzar ve gecikir. Acele yapılan işler pişmanlıkla sonuçlanır.

۞012۞ kumuğ işte iṽme serin öz buqa
serimlig kişiler tegir ārzūqa [1310]

Hiçbir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut. Sabırlı insanlar arzularına erişirler.

۞013۞ iṽeklik-turur barça yañluk başı
amulluq-turur barça eđgü işi [0633]

Bütün yanlışlıkların başı aceleciliktir. İyi işler, daima acele etmeden düşünerek yapılandır.

AÇGÖZLÜLÜK

۞014۞ ajun bütrü bulsa közi suq tükel
anı bay tése bolmağay bu muḥāl [5386]

Gözü aç olan bütün dünyayı elde etse bile ona zengin denilemez.

۞015۞ közi suq kişiğe bayup asğı yok [5388a]

Açgözlü kimseye zenginliğin bir yararı yoktur.

۞016۞ közi suqqa tütmez bu dünyā bütün
barı tép tegüçi tirildi qutun [5389]

3. DEVLET-YÖNETİM

ADALET

¶169¶ özüñ meñü beglik tilese tuçı
törü kııl boğundın kötürgil küçi [1435]

Eğer devamlı ve ebedî devlet başkanlığı istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır.

ASKER - ORDU

¶170¶ er at birle begler küçi belgürer
er at birle begler tügünler yörer [3006]
yumıtsa kıayu begke ersig eren
ajunķa bu beg boldı şâhib-kırân [3007]

Devletin kuvvet ve kudreti asker ile belli olur. Devlet başkanı asker ile düğüm-leri çözer. Hangi kağan cesur asker toplamışsa dünyaya egemen olur.

¶171¶ er at bolsa begler éli eksümez
er at bolmasa beg élin kéc yémez [3032]

Asker bulundukķa ülke elden çıkmaz. Asker olmazsa devletin hâkimiyeti uzun sürmez.

¶172¶ kür alp er kötürse yaşın teg temür
azıglıg erenlerde teşlür tamur [3041]

Cesur ve yiğit erler yıldırım gibi kılıç çalınca azılı (düşman) savaşçıların kanı akar.

¶173¶ yağıda kereksiz yüreksiz kişi
yüreksiz kişi ol tişiler işi [2283]

4. BİLGİ-BİLGİN-BİLGE

BİLGİ

328 bilig birle başlar kişi iş başın
uğuş birle uksa oñarur işin [1967]

İnsan, her işe başlarken bilgi ile başlar ve akıl ile sona erdirir.

329 uğuş işke tutsa bilig başlasa
öküş işler itlür kişi işlese [2606]

ķayu işke bilge yetürdi bilig
anı yetti tuttı tegürdi elig [2605]

İnsan, bir işe bilgiyle başlar, aklıyla (hareket edip) anlayarak (yaparsa) başarıyla sona erdirir. Bilgin, hangi işe anlayarak (bilerek) el attıysa başardı.

330 kişi yılķı birle adırtı bilig
bilig birle yalnūķ kötürdi elig [1845]

İnsanı hayvandan ayıran şey bilgidir. İnsan bilgi ile başarılı oldu.

331 bilig bil özünke orun kıl tör e
bilig bilse özke idī berk tura [6605]

biligsiz yürek til negūke yarar
bilig birle suv teg ķamuğķa yara [6606]

Bilgilen de kendine başķöşede yer edin. Bilirsen ki bilgi, kendi sahibine sağlam bir kaledir. Bilgisiz yürek ve dil neye yarar? Bilgi ile su gibi herkese yararlı ol.

332 bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi
neçe suv kötürgey semürgük sora [6609]

Bilgi bir denizdir, onun ucu bucağı yoktur. Serçe emerek (denizden) ne kadar su alabilir.

5. AKIL

AKIL, ZEKÂ VE ZEKÎ İNSAN

۞405۞ ajun tutğu er ukuşluğ kerek
 boğun başguçık kerek keğ yürek [4013]

Devlet adamı akıllı olmalıdır. Halkın başında bulunan kimse de cesur olmalıdır.

۞406۞ ukuş ol anı yalnıuk öğrenmedi
 tadu birle katlıp törütür idi [1682]
 ukuşta adın barça erdemlerig
 kişi öğrenür ötrü yetlür bilig [1683]

Çalışmakla elde edilemeyen şey akıldır. Tañrı onu insanın yapısına katar. İnsan akıldan başka bütün erdemleri öğrenir ve böylece bilgisi gelişir.

۞407۞ kişi öğrenür bilig artar öküş
 neçe öğrenip ukısa bolmaz ukuş [1827]

İnsan çok şeyler öğrenir ve bilgisi artar. Fakat ne kadar öğrenirse öğrensin, ne kadar anlarsa anlasın yine akli elde edemez.

۞408۞ ukuş ornı üstün meñede turur
 ağır neñ üçün ornı başta erür [1836]

Aklın yeri üstte, beyindedir. Kıymetli bir şey olduğu için onun yeri baştadır.

۞409۞ karañku eñ ol bu kişi tün sanı
 ukuş bir yula teg yarutur anı [1840]
 ukuş ol yula teg karañku tüni
 bilig ol yaruıklık yaruttı seni [0288]

İnsanı, say ki gece gibi karanlık bir evdir. Akıl, bir meşale gibi onu aydınlatır. Akıl karanlık gecede bir meşale gibi bilgiyle aydınlatan bir ışıktır.

6. AHLAK

ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK

425 köñül ıoğkı tutsa bulur ıt erig
küler yüz isig sözke tirlür tirig [2478]

İnsan gönlünü alçak tutarsa kut gelip onu bulur. Hayatta herkes güler yüz ve tatlı söz etrafında toplanır.

426 ne eđgü bolur ıtka ıoğkı köñül
ne körklüg bolur bilge bolsa amul [1700]

Kuta, alçak gönüllülük ne güzel yakıştır. Bilge ağırbaşlı olsa ne şahane olur.

427 boğunda seväg boldı ıoğkı kişi
sevägsüz bolur köñli ıtatkı kişi [2232]

uluğluk uzun yer kişi ıoğkı
beğüklükke tegmez boğun ıtatkı [2233]

Alçak gönüllü insan halk arasında sevimli olur. Katı yürekli (duygusuz) insan ise sevimsiz olur. Alçak gönüllü insan uzun müddet itibarda kalır. Sert ve kibirli insanlar büyüklüğe ulaşamazlar.

428 isitür kişi köñlin alçaķ kişi
yıratur erenig tili él buşı [2295]

Alçak gönüllü kimse insanı kendisine ısındırır. Dili kötü ve öfkeli (kimse) insanları uzaklaştırır.

429 silig erke devlet siñimlig bolur
silig bolsa ıtka tegimlig bolur [2446]

Nazik insanla mutluluk uyumludur. İnsan nazik olursa ikbale layık olur.

7. İNANÇ

AF DİLEMEK

۞591۞ küçüñ yetmişinçe katıglansu öz
yaṽa kılsa 'uzri kolu tursu öz [5286]

İnsan gücü yettiği kadar gayret göstermeli. İhmal ettikleri için de her vakit (Allah'tan) affını istemelidir.

۞592۞ kalı tuşsa taşşır yana 'uzri kol
tilin künde tevbe kılingıl yañı [5289]

Eğer kusur işlersen, (Tañrı'dan) affını dile ve her gün tekrar tekrar tövbe et.

AHİRET

۞593۞ eđiz kéñ beğizlig sarâyın kalıp
karañķu yér eṽde yatur sen ulıp [1419]

Yüksek, geniş ve süslü sarayın burada kalacak. Sen de inleyerek karanlık toprak evde yatacaksın.

۞594۞ yése bérse dünyā tirilse kutun
taķı bir ajunda bu buldı tör e [1976]

Kendisi yaşar, başkalarını da yaşatır ve ömrünü kutlu geçirirse bu insan ahirette de başköşeyi bulur.

۞595۞ özüñ köçgü mundın köçüñ aşnu ıđ
kerekligni alğıl kereksizni tığ [1445]

Sen buradan göç edeceksin, göç yükünü önceden gönder. Ancak gerekliyi al, gereksizi bırak.